

Fem schakt i Norra Promenaden

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2009:7173, stadslager
Nordantill 1:1 samt Slottshagen 1:1 och 1:10
Norrköpings stad
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland

Fredric Wirbrand

Fem schakt i Norra Promenaden

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2009:7173, stadslager
Nordantill 1:1 samt Slottshagen 1:1 och 1:10
Norrköpings stad
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland

Fredric Wirbrand

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2020

Samtliga foton av Fredric Wirbrand.

Omslag: Asfalten uppskuren inför grävning av schakt 3. Foto från öster.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

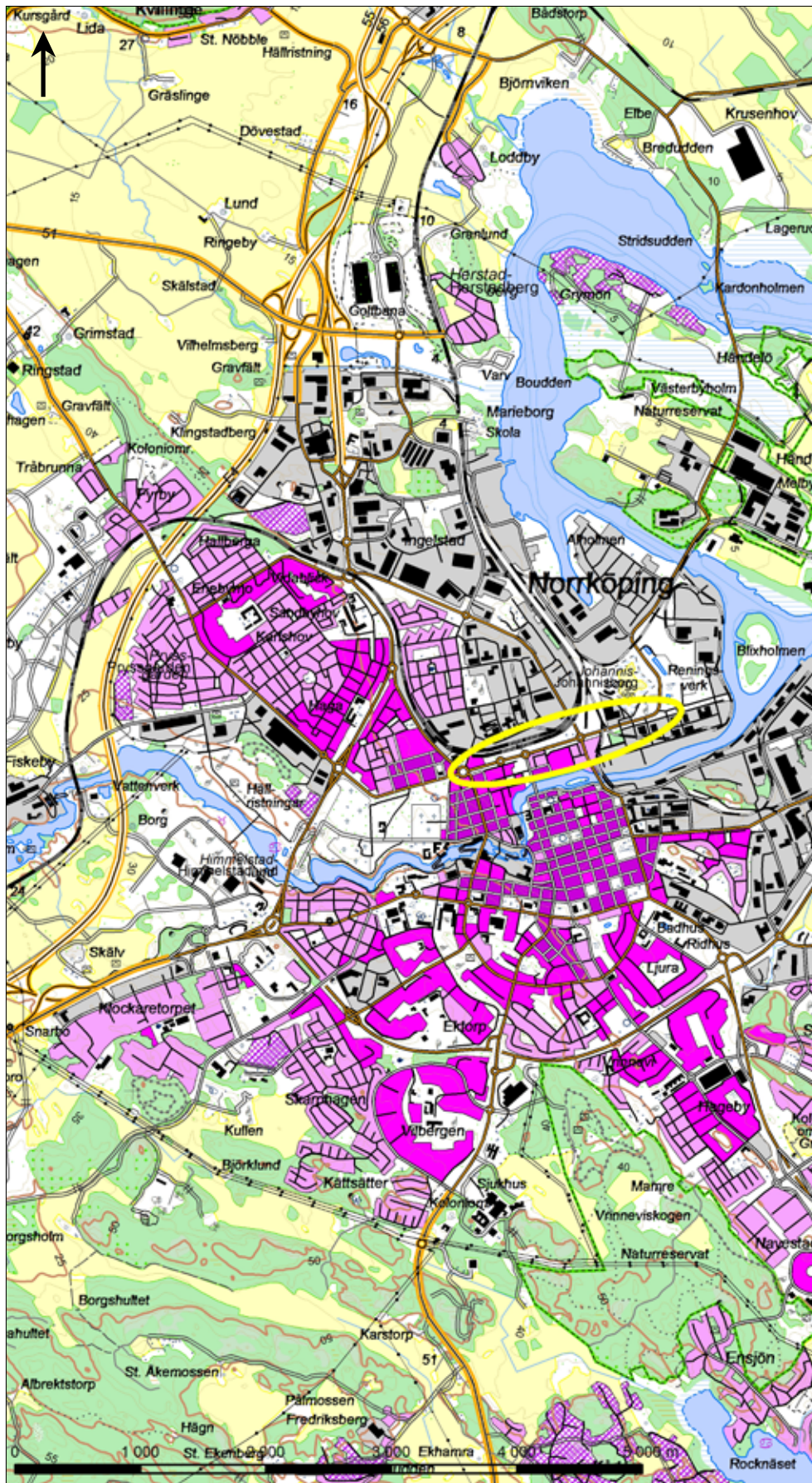
Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 828988 och 850434.

ISBN 978-91-7453-865-6

Tryck: JustNu, Västerås 2020

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Historisk bakgrund	7
Tidigare undersökningar	7
Metod och genomförande	8
Undersökningsresultat	10
Schakt 2	10
Schakt 3	10
Fynd	12
Tolkning och utvärdering	13
Referenser	14
Kart- och arkivmaterial	14
Otryckta källor	14
Litteratur	14
Tekniska och administrativa uppgifter	15
Bilagor	16
Bilaga 1. Schakttabell	16
Bilaga 2. Kontexttabell	16
Bilaga 3. Fyndtabell	16

Figur 1. Undersökningsområdet markerat med en gul oval. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

I januari och februari 2020 genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på Norra Promenaden i Norrköping. Fem schakt grävdes utmed en nästan 1,7 km lång sträcka av gatan. Totalt hade schakten en area på 110 m². I det västligaste schaktet, som låg där Norra Promenaden och Tunnbindaregatan möts, framkom ett odlingslager som tolkades vara från slutet av 1600-talet eller 1700-talet. I det östligaste schaktet, som låg nära korsningen mellan Norra Promenaden och Kommendantvägen, påträffades flera utfyllnadslager från 1800-talet, troligtvis från tiden då Norra Promenaden anlades. I de tre mittersta schakten framkom ingenting av antikvariskt intresse.

Inledning

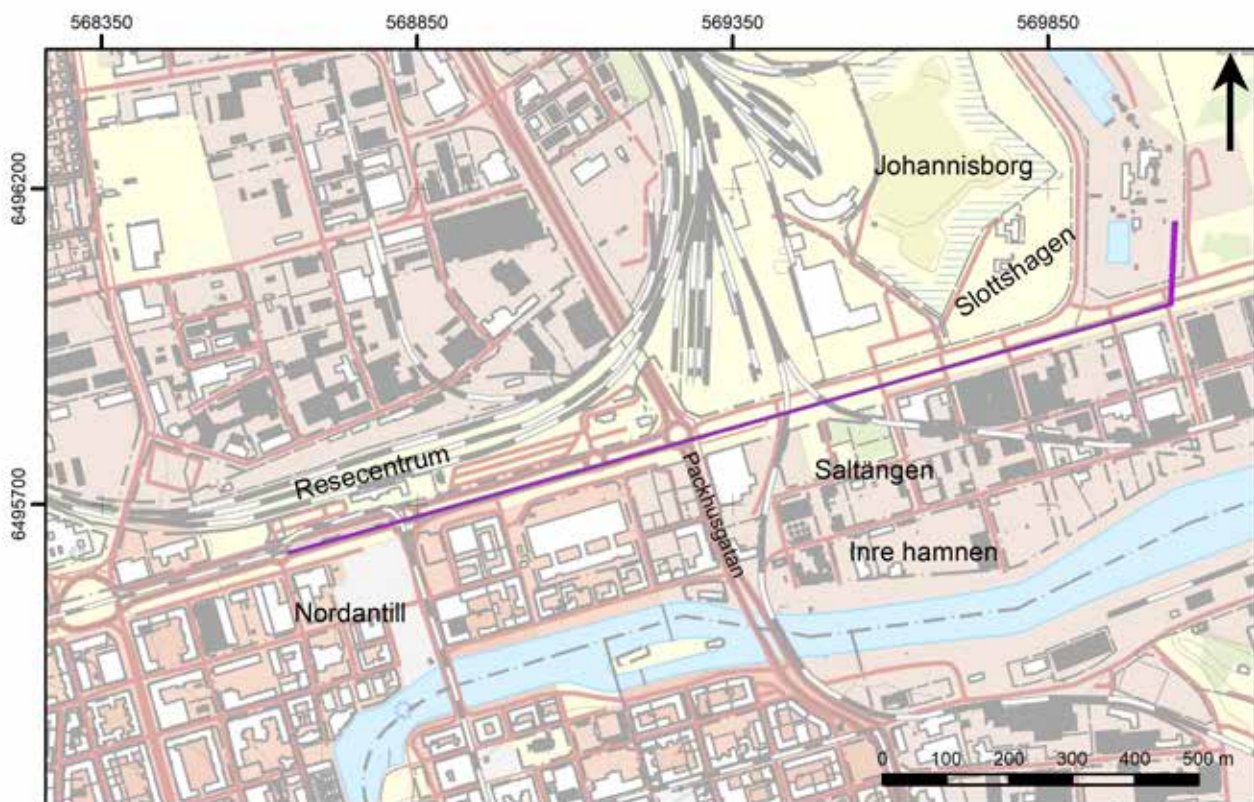
Under perioden 20 januari–13 februari 2020 genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på Norra Promenaden i Norrköping. Undersökningsområdet låg i utkanten av fornlämning L2009:7173, Norrköpings historiska stadslager. Undersökningen föranleddes av att Nodra AB skulle byta ut ett avloppsrör längs med Norra Promenaden. För att slippa gräva upp hela gatan så skulle bytet ske genom så kallad relining, vilket innebär att ett nytt rör förs in i det gamla röret. Fem schakt skulle dock ändå grävas i gatan för att byta ut gamla brunnar. Beslut om undersökning fattades av Länsstyrelsen i Östergötlands län (dnr 431-7374-2019, beslutsdatum 2019-09-13).

Projektledare för undersökningen var Fredric Wirbrand som också har författat denna rapport.

Topografi och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet var cirka 1,6 km långt och 5 meter brett (figur 2). Större delen av det låg på Norra Promenaden, en cirka 3 km lång gata som löper genom Norrköping i västsydväst–östnordöstlig riktning. Gatan är bred med två filer för bilar i båda köriktningarna längs större delen av sträckningen. Söder om bilvägen finns en cykelbana och ett gångstråk omgivna av en trädallé. Idag passerar Norra Promenaden förbi Norrköpings resecentrum, stadens kanske viktigaste knutpunkt, samt stadsdelarna Nordantill och Saltängen.

Östligaste delen av undersökningsområdet svängde norrut, där avloppsröret skulle ansluta till Slottshagens reningsverk. I öster låg undersökningsområdet också nära Johannisborgs slottsruin (L2009:6921).

Figur 2. Undersökningsområdet markerat som en lila linje. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:12 000.

Historisk bakgrund

Historiska kartor från 1700-talet och första halvan av 1800-talet visar att planket som markerade stadens norra gräns löpte längs med dagens Norra Promenaden. Spår efter denna konstruktion, med eventuellt tillhörande vall och dike, borde kunna påträffas vid undersökningen. Även norra gränsen för fornlämning L2009:7173, Norrköpings historiska stadslager, följer gatans sträckning mellan Tunnbindaregatan och järnvägsspåret öster om Packhusgatan. Norra Promenaden anlades under andra halvan av 1800-talet i vad som då fortfarande var stadens norra utkant.

Den äldsta bebyggelsen i Norrköping norr om Motala ström tillhörde stadsdelen Nordantill. Där fanns bland annat kvarnar, kapell och en medeltida gravplats. När industrin byggdes ut under perioden 1567–1655 expanderade staden norrut och nådde fram till det aktuella undersökningsområdet. Under denna period grundades även stadsdelen Saltängen, på vad som tidigare varit sumpig terräng som använts som betesmark. De första som bosatte sig i den nya stadsdelen lockades dit genom förmåner, såsom tolv års skattefrihet. År 1627 bosatte sig Louis de Geer på Saltängen, och lät uppföra ett stort stenhus utmed strömmen. Längre österut på Saltängen anlades i slutet av 1600-talet ett skeppsvarv, i området som idag kallas Inre hamnen (Jonsson 2011:8–9).

Johannisborgs slott började byggas 1613 och var tänkt att bli Norrköpings nya försvarsanläggning efter att Norrköpingshus brunnit ner 1604. Slottet skulle också fungera som residens åt hertig Johan av Östergötland. Bygget blev dock inget lyckat projekt. Efter att hertigen dog 1618 stannade det av och slottet blev troligen aldrig helt färdigbyggt. Byggnaden började sedan förfalla redan under 1600-talets mitt och 1679 beslutades att sluta underhålla den. När ryssarna plundrade Norrköping 1719 brändes det då fallfärdiga Johannisborg ner, och byggnadens murar användes senare för att återuppbygga staden (Jonsson 2011:7).

I östligaste delen av undersökningsområdet fanns under historisk tid en å, Lillån, som skiljde ön Blixholmen (senare kallad Bergsholmen) från fastlandet. Ån ska ha korsat undersökningsområdet i sydväst–nordöstlig riktning. Lillån försåg också Johannisborgs vallgrav med vatten via en kanal. Lillån började fyllas igen från och med början av 1800-talet, men den sista delen fylldes igen i samband med att Norra Promenaden anlades.

Tidigare undersökningar

Inga tidigare undersökningar har genomförts i Norra Promenaden, men det har grävts i kvarteren och gatorna söder om vid ett flertal tillfällen.

Vid en undersökning 2006 i Tunnbindaregatans sträckning mellan Bråddgatan och Slottsgatan påträffades kulturlager och en byggnadskonstruktion, som utifrån fynd av yngre rödgerskeramik kunde dateras till 1600-talet, det vill säga tiden då staden expanderade till området (Tagesson 2006:5–8).

Vid en förundersökning i kvarteret Skepparen i Saltängen 2013 påträffades ett stort antal byggnadsrester, men alla bedömdes vara från 1800-talet eller senare. De äldsta lämningarna som hittades var odlingslager som tolkades vara från 1700-talet (Heimer 2013:45–50).

En annan förundersökning genomfördes 2013 i kvarteren Mässingen, Saltängen samt i Rodgagatan och Sveaparken. I södra delarna av området, mot Slottsgatan, påträffades byggnadslämningar från 1600- och 1700-talet. Norra delarna av området var mer störda av ledningar och markarbeten från mitten av 1900-talet, men mer sentida byggnadslämningar med odlingslager under framkom även där (Hedvall & Karlsson 2014:15–31).

I samband med ett stort byggprojekt i Inre hamnen grävdes provgropar i östra delen av Saltängen 2017. Flera av groparna låg i nära anslutning till Norra Promenaden. De flesta groparna innehöll bara moderna bärlager, men lämningar av äldre gatunivåer påträffades också. Ett schakt låg i Lillåns gamla fåra och innehöll tjocka utfyllnadslager samt lager av ansamlad torv (Jonsson & Ståbeus 2017).

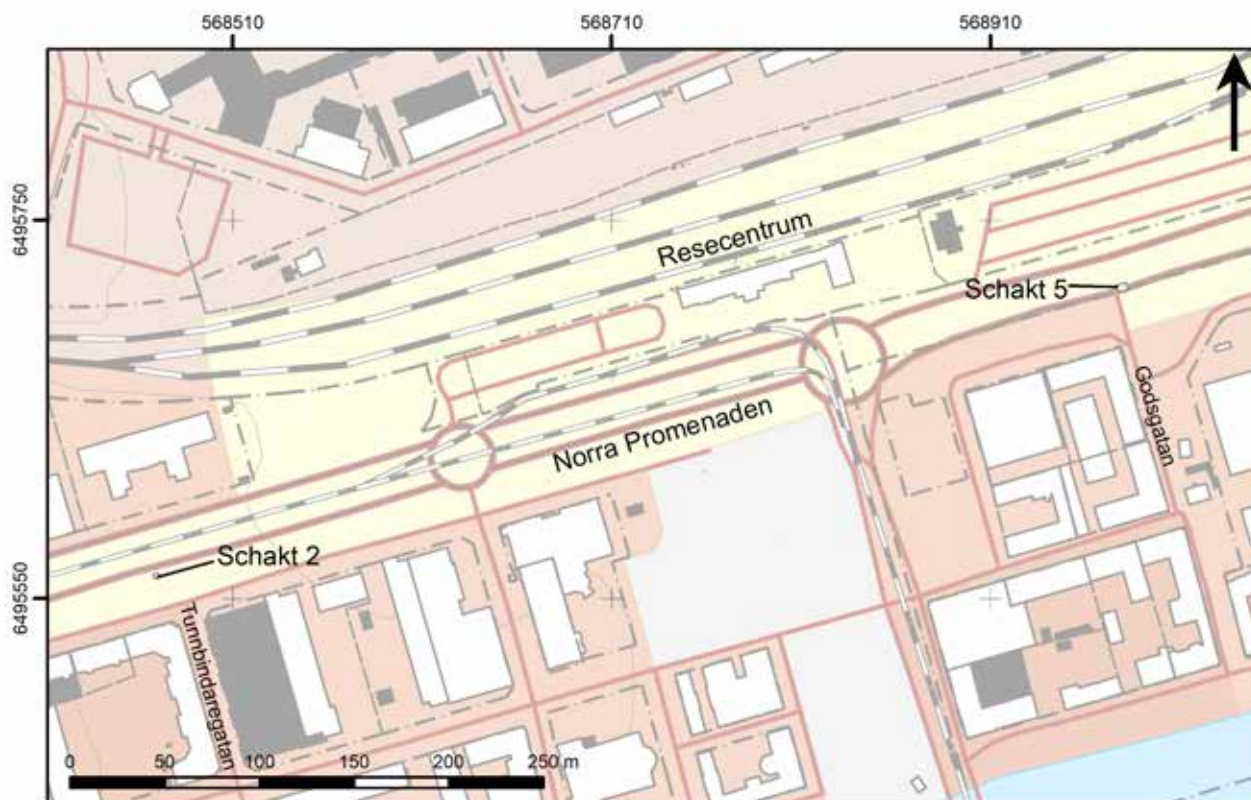
Vid Johannisborg har flera undersökningar gjorts, bland annat 1970 då vallen runt anläggningen undersöktes (Nilsson 1974:3ff). Vid de senaste undersökningarna, 2006 och 2007, påträffades dock endast omrörda utfyllnadsmassor (Feldt 2006:4–7; Nordström 2009:5).

Metod och genomförande

Undersökningen utfördes som en schaktningsövervakning, vilket innebär att en arkeolog medverkade vid anläggningsarbetet och dokumenterade eventuella fornlämningar som påträffas.

Fem schakt grävdes längs gatan (figur 3–4). Schakt 1 låg nära korsningen mellan Norra Promenaden och Varvsgatan. Det grävdes i parkeringsplatsen utanför Café Saltis. Schaktet var 6×5 meter stort och grävdes till ett djup av 2,5 meter. Schakt 2 låg i Norra Promenadens södra vägbana, nära Tunnbindaregatans norra ände. Det var $3,2 \times 2,8$ meter stort och 1,2 meter djupt. Schakt 3 grävdes i cykelbanan söder om Norra Promenaden, nära korsningen mellan Norra Promenaden och Kommendantvägen, i östra utkanten av undersökningsområdet. Schaktet var $6,7 \times 4,7$ meter stort och grävdes till ett djup av 2,7 meter. Schakt 4 grävdes i cykelbanan söder om Norra Promenaden, cirka 130 meter väster om schakt 1. Det var $5,4 \times 4,8$ meter stort och 1,7 meter djupt. Schakt 5 låg i Norra Promenadens södra vägbana, nära korsningen med Godsgatan. Det var $5,5 \times 4$ meter stort och grävdes till ett djup av 2,6 meter. Tillsammans hade schakten en area på cirka 110 m².

Alla schakt och arkeologiska kontexter mättes in med RTK-GPS och dokumenterades med foto och text.

Figur 3. Västra delen av undersökningsområdet med schakt 2 och 5. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:4 000.

Figur 4. Östra delen av undersökningsområdet med schakt 1, 3 och 4. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:4 000.

Undersökningsresultat

Ingenting av antikvariskt intresse påträffades i schakt 1, 4 och 5. Endast moderna fyllnadsmassor framkom.

Schakt 2

I schakt 2 framkom ett brungrått lager (lager 1) på 1 meters djup. Det låg i en smal remsa längs södra schaktkanten (figur 5). Lagret bestod av silt med lite inblandning av organiskt material samt sporadiskt med små bitar tegelkross. Det verkade vara ackumulerat, möjligen ett odlingslager. I lagret påträffades ett kritpipsfragment och en liten skärva fajans. Lagret var minst 0,2 meter tjockt men kan ha fortsatt djupare, det grävdes inte till botten. I resten av schaktet framkom endast moderna fyllnadsmassor.

Figur 5. Det brungrå lager 1 syns i södra kanten av schaktet 2. Foto från öster.

Schakt 3

I schakt 3 framkom lämningar på två olika ställen, båda på cirka 1,5 meters djup.

I sydvästra hörnet påträffades ett svart lager (lager 2) av klibbig lera som även innehöll mycket grus och småsten samt lite tegel (figur 6). Lagret verkade vara påfört och eldpåverkat. Det var 0,3 meter tjockt och innehöll fynd av glas och keramik från 1800-talet.

Längs med norra kanten av schaktet framkom en lagerföljd av tre lager (figur 7). Överst fanns ett lager (lager 3) som huvudsakligen bestod av svart, eldpåverkad silt blandat med raseringsmassor. Det verkade påfört och innehöll två skärvor keramik. Lagret var 0,05 meter tjockt. Under framkom ett lager av grå silt och sand (lager 4). Det var 0,15 meter tjockt. Slutligen påträffades ett svartgrått lerlager (lager 5) som även innehöll sten och tegel. Det var 0,1 meter tjockt och innehöll mycket keramik från 1800-talet, samt glas och en bit läder från en skosula. Troligen var alla lager i schaktet påförda utfyllnadslager från 1800-talet.

Sedan framkom undergrunden, som bestod av homogen grå lera.

Figur 6. Det svarta lager 2 i sydvästra hörnet av schakt 3. Under syns undergrunden av grå lera. Foto från nordöst.

Figur 7. Lagerföljden i norra schaktväggen i schakt 3. De mörka lagren 3 och 5 med det gråa lager 4 emellan. Foto från söder.

Fynd

Vid undersökningen påträffades sammanlagt 27 fynd med en total vikt av 389,7 gram (tabell 1, bilaga 3).

Kategori	Antal	Vikt (g)
Keramik	22	273,6
Glas	3	112,7
Kritpipa	1	1,6
Läder	1	1,8
Totalt	27	389,7

Tabell 1. Den totala mängden fynd som påträffades vid undersökningen.

Största delen av fyndmaterialet som påträffades vid undersökningen utgjordes av keramik. Totalt vägde keramiken 273,6 gram. De dominerande godstyperna var majolika (figur 8) och fajans, men även två skärvor yngre rödgods av sentida typ framkom i lager 3.

Figur 8. Exempel på majolika (F1) som hittades i lager 5. Dekoren föreställer växter och fåglar.

Tre glasskärvor hittades vid undersökningen, med en total vikt av 112,7 gram. Samtliga verkade ha kommit från industritillverkade glasflaskor. Två av skärvorna utgjordes av brunt glas medan den tredje var ofärgad.

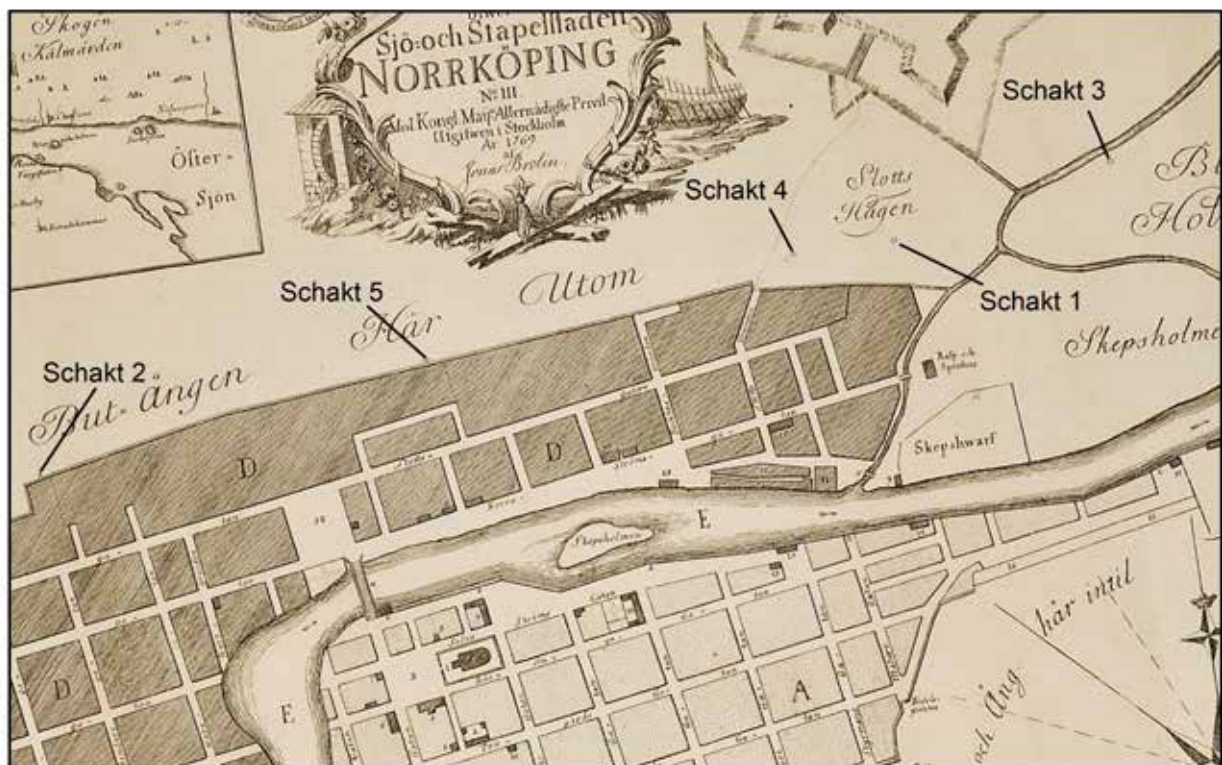
I lager 1 påträffades ett fragment av skaftet från en kritpipa (F5) som vägde 1,6 gram. Ingen dekor syntes på fragmentet.

Slutligen hittades en bit läder (F3) från klacken på en skosula i lager 5. Sulan var genomborrad av ett flertal pligghål.

Sammantaget gav fyndmaterialet en bild av att alla kontexter i schakt 3 kunde dateras till 1800-talet. Lager 1 i schakt 2 hade möjligen en äldre datering, och skulle kunna ha kommit till under slutet av 1600-talet eller 1700-talet.

Tolkning och utvärdering

När de fem grävda schakten läggs på en rektifierad version av 1769 års Norrköpingskarta (figur 9) syns att schakt 2 och 5 låg inom området Butängen precis utanför stadens plank. Stadens norra gräns gick troligen här från mitten på 1600-talet till mitten på 1800-talet när Norra Promenaden anlades. Inga spår efter planket, en vall, ett dike eller någon annan konstruktion har påträffats i schakten. I schakt 2 fanns vad som tolkades vara ett odlingslager från slutet på 1600-talet eller 1700-talet, vilket kan tyda på att odling ägde rum mycket nära inpå stadens gräns vid denna tid. I schakt 5 var allt av antikvariskt intresse bortgrävt.

Figur 9. Undersökningens fem schakt mot en rektifierad version av 1769 års Norrköpingskarta. Skala 1:10 000.

Schakt 1 och 4 låg inom området som kallas Slottshagen på kartan, ett område som troligen har använts som betes- och slättermark. I de båda schakten påträffades dock endast moderna fyllnadsmassor.

Schakt 3 låg i nordvästra delen av ön Blixholmen, mycket nära ån Lillån som omgav ön. Några direkta spår efter ån, som i det här området verkar ha fyllts igen i samband med att Norra Promenaden anlades, har inte påträffats. De tjocka utfyllnadslager som framkom i schaktet är dock troligen från tiden då Norra Promenaden anlades och tyder på att området tidigare måste varit låglänt.

Undersökningen kan sägas ha bekräftat den bild av stadens utveckling som syns i kartmaterialet.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Karta över sjö- och stapelstaden Norrköping 1769. Utförd av lantmätaren Jonas Brolin. Norrköpings stadsarkiv.
<https://www.norrkoping.se/kultur-och-fritid/bibliotek-och-arkiv/stadsarkiv/kartor.html>

Otryckta källor

Jonsson, K. & Stibeus, M. 2017. *Preliminära arkeologiska resultat av schaktningsövervakning i Inre hamnen (gator), Norrköping, maj 2017*. Stiftelsen Kulturmiljövård och Arkeologerna, Statens historiska museer.

Litteratur

- Feldt, A-C. 2006. *Utbyggt lokstall vid Johannisborg*. Händelö 2:1. RAÄ 51. S:t Johannes socken. Norrköpings stad och kommun. Östergötlands län. Östergötlands länsmuseum rapport 2006:71.
- Hedvall, R. & Karlsson, P. 2014. *Stadsgårdar i Norrköpings norra utkant. 1600- och 1700-talsbebyggelse på Saltängen*. Östergötland. Norrköpings kommun. S:t Johannes socken. Kvarteren Mässingen, Saltängen och Rodgagatan. Fastigheterna Saltängen 1:1, 1:6–11 och 1:17. RAÄ 96, stadslager från historisk tid.
- Heimer, O. 2013. *Kv Skepparen*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 96. Skepparen 1–5 och Saltängen 1:12–1:15. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. SAU rapport 2013:8.
- Jonsson, K. 2011. *Kulturbeskrivning för Saltängen i Norrköping*. Stiftelsen Kulturmiljövård.
- Nilsson, C. 1974. *Arkeologisk undersökning*. Fornlämning 1. Gamla stadsområdet. Johannisborg. Johannes fs. Norrköpings kn. Östergötland. Riksantikvarieämbetet rapport 1974B3.
- Nordström, A. 2009. *Ledningsdragnings vid Johannisborgs slottsruin*. RAÄ Sankt Johannes 51:1. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll. UV Öst rapport 2009:27.
- Tagesson, G. 2006. *Under Brückes fabriks AB*. Tunnbindaregatan. RAÄ 96. S:t Johannes församling. Norrköpings stad och kommun. Östergötland. UV Öst rapport 2006:61.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM19098
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-7374-2019, 2019-09-13
<i>Kulturmiljöregistret, uppdragsnr:</i>	202000400
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	20 januari–13 februari 2020
<i>Personal:</i>	Fredric Wirbrand (projektledare)
<i>Landskap:</i>	Östergötland
<i>Län:</i>	Östergötland
<i>Kommun:</i>	Norrköping
<i>Socken:</i>	Norrköping
<i>Fastighet:</i>	Nordantill 1:1 samt Slottshagen 1:1 och 1:10
<i>Fornlämning:</i>	L2009:7173, stadslager
<i>Fastighetskarta:</i>	64F 9GN Norrköping
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	N6495518–6496188/Ö568366–569907
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga dokumentationshandlingar utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Fynden F1–9 förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Längd (m)	Bredd (m)	Area (m ²)	Max djup (m)	Kontexter	Koordinater
1	6	5	28,4	2,5	–	N6495868–6495874/Ö569593–569600
2	3,2	2,8	8,7	1,2	Lager 1	N6495560–6495563/Ö568467–568471
3	6,7	4,7	30,2	2,7	Lager 2, 3, 4 och 5	N6495972–6495979/Ö569879–569886
4	5,4	4,8	21,5	1,7	–	N6495851–6495856/Ö569460–569466
5	5,5	4	21,5	2,6	–	N6495712–6495717/Ö568976–568982

Bilaga 2. Kontexttabell

Lager	Namn	Typ	Område	Längd (m)	Bredd (m)	Största tjocklek (m)	Beskrivning/Tolkning
1	Gråbrunt ackumulerat lager	Lager	Schakt 2	1,6	0,2	–	Gråbrunt lager av silt med inslag av organiskt material och tegel. Framkom på cirka 1 meters djup längs med södra sidan av schakt 1, det låg under moderna bärlager. Lagret var minst 0,2 meter tjockt, det grävdes inte igenom. I lagret hittades ett kritpipsfragment och en skärva fajans. Lagret verkade ackumulerat.
2	Svart lera med småsten och grus	Lager	Schakt 3	1,4	0,8	0,3	Svart lera blandat med småsten och grus. Låg på 1,5 meters djup i sydvästra hörnet av schakt 3. Var skuret av en nedgrävning i öster och norr. Lagret verkade eldpåverkat men påfört. Innehöll lite fynd från 1800-talet. Låg under bärlager och ovanpå undergrunden.
3	Svart silt med raseringsmassor	Lager	Schakt 3	2,3	0,6	0,05	Svart silt blandat med raseringsmassor. Låg längs norra kanten av schakt 3 på 1,5 meters djup. Lagret verkade påfört och innehöll fynd från 1800-talet.
4	Grå silt och sand	Lager	Schakt 3	2,3	0,6	0,15	Grå silt och sand som ligger mellan två svarta lager (3 och 5), längs norra kanten på schakt 3. 0,15 meter tjockt i öster men blir tunnare mot väster.
5	Svartgrå lera	Lager	Schakt 3	2,3	0,6	0,1	Svartgrå lera med inslag av sten, tegel och trä. Innehöll fynd från 1800-talet, däribland mycket keramik. Låg ovanpå undergrunden.

Bilaga 3. Fyndtabell

Fyndnr	Material	Sakord	Antal	Fragmenteringsgrad	Vikt (g)	Anmärkning	Relation
1	Keramik	Fat	18	Fragment	221	Majolika och fajans. Dekor av blommor och fåglar.	Lager 5
2	Glas	Flaska	1	Fragment	21,5	Brunt glas.	Lager 5
3	Läder	Sko	1	Fragment	1,8	Del av klacken med pligghål.	Lager 5
4	Keramik	Fat	2	Fragment	41,6	Yngre rödgods. Gul banddekor.	Lager 3
5	Keramik	Kritpipa	1	Fragment	1,6	–	Lager 1
6	Keramik	Kärl	1	Fragment	0,4	Fajans.	Lager 1
7	Glas	Flaska	1	Fragment	47,9	Brunt glas.	Lager 2
8	Keramik	Fat	1	Fragment	10,6	Fajans med vågig reliefyta.	Lager 2
9	Glas	Flaska	1	Fragment	43,3	Genomskinligt glas, botten.	Lager 2